

Breus pinzellades històriques d'Orta de Sant Joan

Salvador Carbó i M. Teresa Llombart

Orta de Sant Joan és un municipi de la comarca de la Terra Alta amb una població de 1410 habitants,¹ una superfície de 119,22 Km² i una altitud de 543 metres.

El riu Algars en constitueix el límit occidental. El sector meridional del terme és drenat per la capçalera del riu dels Estrets i el sector oriental pel riu Canaletes; tots aquests rius són afluents o subafluents de l'Ebre.

El relleu, llevat de la zona relativament plana de la Vall d'Orta, situada al nord de la vila, és fortament accidentat per l'extrem septentrional de la carena major del massís muntanyós dels Ports. Muntanyes espectaculars de roca de formes arrodonides i aspres cingleres calcàries d'arestes agressives.

A menys d'un quilòmetre del cap del municipi passa la carretera comarcal que enllaça —a la vall del Garrofer, al terme de Prat de Comte— amb la nacional de Tortosa a Gandesa. Va cap a Arnes i Vall-de-roures. De Gandesa en surt una de local que passa per Bot i fa cap a Orta i enllaça amb la comarcal. En sentit contrari, a menys d'un quilòmetre de la vila, en direcció a Gandesa, en surt una altra cap a Arenys i Calaceit. I entre la carretera que uneix Orta i Arnes, del terme d'Orta, una carretera porta a Lledó. A tramuntana hi ha l'estació abandonada del ferrocarril que anava de Tortosa a Alcanyís.²

El nucli antic del poble conserva el seu caràcter medieval, amb vestigis d'un passat gòtic puixant: carrers estrets i tortuosos, cases molt amuntegades i apinyades, gairebé ofegades dins de les pròpies muralles que, fins fa pocs segles, encara les oprimien. Per aquesta raó i per altres, algunes cases, carrers i la plaça de l'Església lluxen porxats.

El material utilitzat en la construcció de les cases, la pedra, dona al poble una tonalitat terrosa que el fa confondre amb les terres que l'envolten.

Evolució històrica

L'origen del poble no està determinat amb certesa, però les restes que s'han anat trobant ens parlen que podria pertànyer a la ILERCA-VÒNIA (poble ibèric que habitava aquesta comarca abans dels romans).

El terme castell d'Orta és citat encara com a fronterer el 1153, en la delimitació del castell de Miravet. Sembla que es va conquerir en temps del rei Alfons I el Cast, cap al 1163, quan aquest sobirà va emprendre diverses campanyes per conquerir les conques del riu d'Algars i del Matarranya. El 1165 aquest monarca va concedir una carta de poblament als qui acudissin a poblar els termes d'Orta i de Benet (Bayerrri³ identifica aquest indret amb les Roques de Benet, dins mateix del terme d'Orta); els la donava perquè els repoblessen, edificuessen i en conreessen les terres. Els concedia, també, que es regissin pel fur de Saragossa. Sembla, però, que la colonització efectiva del lloc no es va produir fins uns quants anys més tard.

El 1166 el castell d'Orta era possessió dels Montcada. El senescal Guillem Ramon de Montcada i el seu fill Ramon en van encomanar la guarda a Pere de Subirats, que en seria el castlà. La jurisdicció, però, pertanyia al rei Alfons qui, el 1177, la va donar als templers, amb tots els termes i pertinences, com a lliure i franc alou. Aquesta donació es consolidaria el 1183 quan

Carrer de Baix, al casc antic de la població.

Joan Navarro

Convent dels Àngels, al repeu del Tossal d'Horta.

Ramon de Montcada va cedir a l'orde del Temple el castell i el terme d'Orta, amb la qual cosa els templers van esdevenir els únics senyors de l'indret, amb la sobirania plena. El lloc no es va incorporar a la preceptoria de Miravet, perquè els templers hi van crear la comanda d'Orta i hi van atorgar una nova carta de poblament el 1192. El 1195 els templers havien obtingut del bisbe de Tortosa el domini de la parròquia d'Orta, sense cap cens. L'any 1208-1276 va estar al castell d'Orta el rei Jaume I n'hi ha constància al seu *Llibre dels feits*.

Els repobladors d'Orta, després d'haver pretès, inútilment, que se'ls reconegué que es regien pels costums de Lleida, van obtenir el 1296 que s'aprovessin els seus costums. Aquest fet sembla que tendeix a provar que la repoblació cristiana efectiva d'Orta no es va realitzar fins l'època dels templers i que es va fer amb gent catalana, vinguda del nord. La situació d'Orta, al límit amb les terres d'Aragó, va ocasionar que algunes vegades autoritats d'aquest regne consideressen que hi pertanyia i que s'havia de regir segons el dret aragonès. Així, a la fi del segle XIII, autoritats judicials de Morella i de Saragossa van obligar els habitants d'Orta perquè es regissin segons el fur aragonès. A mitjans segle XIV –el 1340– el conflicte es va tornar a reproduir i hi va haver d'intervenir el rei Pere el Cerimoniós, qui va haver de declarar la vigència de les consuetuds pactades en temps dels templers

(1296). I poc temps després, el castlà hospitaler d'Amposta va reconèixer que el terme d'Orta va ser poblat amb gent procedent de Catalunya, amb un règim jurídic que també en procedia.

A la primeria del segle XIV (1317), quan es van suprimir els templers, la comanda d'Orta va pervenir als hospitalers (dins la castellania d'Amposta). El 1359 comprenia, a més d'Orta, els llocs següents: Prat de Comte, Bot, Arnes, Ferreres i Caseres. L'orde hospitalera es va extingir el 1851.

Altres fets històrics que cal destacar són: l'estada a Orta de les forces carlines del general Cabrera, durant la Primera Guerra Carlina (1833-1840), on es refugiaven quan combatien per la zona. El 1835 va haver-hi un violent combat.

Al segle XX, el nom d'Orta ha estat conegut al món sencer per les obres que hi va crear Picasso i que van ser iniciadores del Cubisme. Picasso va estar a Orta dos cops. El 1898 per reposar i restablir-se de l'escarlatina; hi va estar vuit mesos dels quals ens queden 58 obres entre quadres a l'oli, llapis i molts apunts. La segona vegada, l'estiu de 1909, durant uns quatre mesos; d'aquest període hi ha 34 obres cubistes, d'entre elles *La Fàbrica*, *La Bassa...* escampades arreu del món.

L'economia

L'agricultura és l'ocupació predominant. Terreny de secà dedicat al cultiu de la vinya, olivers, ametllers i cereals.

Els vins que s'obtenen són potents, amb virilitat i de considerable estructura. El vi tradicional és blanc, brisat, de 13 a 16 graus.

La indústria és quasi inexistent, reduïda a establiments d'estructura familiar dedicats, majoritàriament, a la confecció. La construcció és l'ocupació habitual entre els joves.

Notes:

1. Aquest treball es publicà l'any 1990 a *Ruta per conèixer la Terra Alta* (volum I, pàgina 85). La població a la nostra comarca continua minvant, el cens de que disposem per a Orta a l'any 2000 ens dona la xifra de 1233 habitants.
2. Traçat reconvertit actualment en Via Verda de la Terra Alta.
3. BAYERRI I BERTOMEU, Enric: *Historia de Tortosa y su comarca*, VII, pàgina 95. Tortosa, 1957.